

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 314.15(6):330.59

DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.25.3.5>

Оксана БРАСЛАВСЬКА, доктор педагогічних наук, професор кафедри географії та туризму, <https://orcid.org/0000-0003-0852-686X>
 Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
 69000, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, Україна.
 професор кафедри географії та туризму,
 Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II,
 90202, площа Кошута, 6, Берегове, Закарпаття, Україна

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ У ФОРМУВАННІ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ В АФРИЦІ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ

Стаття присвячена комплексному аналізу формування міграційних потоків на Африканському континенті з урахуванням соціально-економічної, демографічної та інституційної специфіки регіонів. У роботі розкрито вплив територіальної нерівності розвитку, диспропорцій у структурі зайнятості, урбанізаційної динаміки та кліматичних ризиків на інтенсивність і напрями мобільності населення. Акцентовано на ролі регіональних економічних співтовариств у регулюванні внутрішньоконтинентальних переміщень та зниженні вразливості до нерегулярної міграції. Показано, що демографічний тиск, політична нестабільність і деградація природних ресурсів перетворюють міграцію з реакції на кризу у структурний чинник розвитку, що потребує комплексних політик зайнятості та просторової інтеграції.

Ключові слова: гендерні аспекти міграції, міжрегіональні міграційні коридори, інституційна спроможність, політична нестабільність, кліматична резильєнтність, демографічний тиск.

Oksana BRASLAVSKA, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Department of Geography and Tourism, <https://orcid.org/0000-0003-0852-686X>
 Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University;
 69000, Naukovooho mistechka St., 59, Zaporizhia, Ukraine.
 Professor of the Department of Geography and Tourism,
 Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University,
 90202, Koshuta Square, 6, Berehove, Transcarpathia, Ukraine

REGIONAL DIFFERENCES IN THE FORMATION OF MIGRATION FLOWS IN AFRICA: SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS

The obtained scientific results indicate that the regional differentiation of migration flows is determined by the territorial asymmetry of socio-economic development, where disparities in income, employment, and urbanization generate "centers of attraction" in West, South, and North Africa, thereby stimulating predominantly intra-continental labor mobility. The second key finding highlights the influence of the institutional architecture of regional economic communities (ECOWAS, SADC, COMESA, IGAD), which correlates with a higher frequency of regular flows and reduced vulnerability to transit risks, while political instability and conflicts catalyze irregular movements. The third result confirms that demographic pressure from young cohorts, combined with climate threats, transforms migration from a reactive response to crisis into a systemic factor of regional integration.

The practical value of the research lies in substantiating strategies for reducing migration imbalances through accelerating productive employment, enhancing climate resilience, and strengthening mobility regimes, which facilitates the adjustment of employment and spatial development policies. It also provides an evidence-based foundation for international cooperation aimed at legalizing mobility channels and protecting migrants, integrating migration policy with the economic initiatives of the African Union.

It was determined that the regional differentiation of migration processes on the African continent is determined primarily by the territorial asymmetry of socio-economic development, in which the disparity in income levels, labor productivity, sectoral employment structure and the dynamics of urbanization processes generates stable "centers of gravity" in the industrially and infrastructurally modernized areas of West, South and North Africa. At the same time, intracontinental, mainly labor mobility, which is implemented in seasonal and circular forms, prevails, and its intensification is additionally stimulated by the demographic pressure of young age groups, the increase in the cost of living and the degradation of the climate resilience of agricultural ecosystems.

An effective strategy for reducing imbalances in migration flows within the continent should be based on the synergy of three mutually reinforcing vectors: accelerating the creation of productive employment through regional production value chains and investments in second-tier urban agglomerations; increasing the climate resilience of

rural economies (irrigation systems, energy availability, land resource protection) in order to minimize "forced" mobility; institutional strengthening of mobility regimes (legal channels of labor migration, protection of rights, portability of social guarantees and improved data systems). It is substantiated that the implementation of these vectors in combination reduces regional asymmetries, transforms circular movements into manageable formats and converts migration from a reactive response to the crisis into a tool for long-term socio-economic development.

Future research prospects include empirical modeling of the impact of regional investments on migration trajectories using panel data, which will enable forecasting migration dynamics up to 2050. In addition, it is advisable to study gender and age aspects of mobility in the context of labor market digitalization to develop inclusive integration strategies.

Keywords: *gender aspects of migration, interregional migration corridors, institutional capacity, political instability, climate resilience, demographic pressure*

Постановка науково-практичної проблеми, актуальність і новизна дослідження.

Упродовж останнього десятиліття, на тлі загострення глобальної дискусії довкола транссахарських і транзитних середземноморських маршрутів, увага політичних еліт і медіа часто зосереджується на стримуванні нелегальної мобільності та «усуненні першопричин» вимушених переміщень. Одночасно емпіричні дані переконливо свідчать, що домінуюча частка африканської міжнародної міграції має внутрішньоконтинентальний характер, тобто переважно відбувається між сусідніми країнами. Ці процеси походять від факторів відмінності в рівнях доходів, структурі зайнятості, ступені урбанізації та доступі до соціальних послуг формують різноспрямовані і нерівномірні потоки, які концентруються в економічних «магнітах» Західної, Південної та Північної Африки, а також у міських агломераціях Східної Африки.

Актуальність теми зумовлена тим, що соціально-економічні детермінанти, від демографічного вибуху й молодіжного безробіття до структурної бідності, просторової нерівності, уразливості до кліматичних ризиків і різної якості інституцій та по-різному проявляються у субрегіонах, посилюються або пом'якшуються регіональними режимами мобільності та рамками управління. Саме системний аналіз економічних і соціальних чинників, що формують регіональні відмінності міграційних потоків в Африці, є критичним для коригування політик зайнятості, просторового розвитку й інтеграції ринків праці, а також для вироблення доказових рішень на перетині міграційної, соціальної та економічної політики.

Аналіз попередніх публікацій за тематикою дослідження. Питання регіональної диференціації міграційних процесів на африканському континенті становить важливу складову сучасного наукового дискурсу, що інтегрує соціально-економічні, демографічні та політологічні підходи до аналізу. Дослідження Шиманська К. [5], Кванхі Т. та ін. [15] зацентро-

вані на кореляції між кліматичними трансформаціями, процесами опустелювання та інтенсифікацією примусових переміщень у сахельській зоні, що сприяє розширенню внутрішньоконтинентальної мобільності. Висновки від Козуб В., Галуха Л., Луців Р. [2], Семрі Х., Ях'яї М., Джобайр С., Елкартіт Ю. [22] констатують, що переважна частина африканських мігрантів здійснює переміщення в межах регіону, а не до інших континентів, що детермінується регіональними економічними перспективами, розбудовою транспортних мереж та інтеграційними стратегіями в рамках Африканського Союзу.

Відповідно до результатів Хаген-Занкер Дж., Карлінг Дж., Касо Н., Рубіо М. Г. [10], понад 70 % осіб, які зазнали вимушеного переміщення в Африці, залишаються в межах національних кордонів, що свідчить про переважання локальних збройних конфліктів, політичної дестабілізації та соціальної маргіналізації як провідних факторів міграційної динаміки. Статистичні дані ілюструють, що інтенсифікація мобільності в регіонах ЕКОВАС, ІГАД та САДК безпосередньо корелює з асиметрією економічного розвитку та територіальною концентрацією інвестиційних потоків у прибережних областях. Дослідницькі результати Кухта В. [3], Канга Д., Локо Б., Агу Г., Кподар К. [14] фіксують ескалацію нелегальних міграційних траєкторій через Сахару та басейн Середземного моря, що обумовлено високим рівнем бідності, структурним безробіттям та недостатньою ефективністю інституційних механізмів контролю. Отже, систематизація наукових і статистичних джерел демонструє, що регіональна специфіка міграційних потоків в Африці конституюється комплексом соціально-економічних, політичних та екологічних детермінант, які функціонують у контексті інтеграційних процесів та визначають траєкторію, інтенсивність і наслідки континентальної мобільності населення.

Мета статті – дослідити соціально-економічні чинники, що визначають регіональні від-

мінності у формуванні, масштабах і напрямках міграційних потоків на Африканському континенті, з урахуванням впливу демографічної динаміки та рівня економічного розвитку,

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічні фактори, що формують регіональні відмінності у міграційних потоках в Африці, зумовлюють складну, динамічну та багаторівневу картину просторових переміщень населення, яка відображає як історичні, так і сучасні закономірності розвитку континенту. За останнє десятиліття внутрішньоафриканська міграція набула безпрецедентних масштабів: за оцінками ООН, кількість осіб, що мігрували між африканськими державами (без урахування біженців і шукачів притулку), зросла на 25% із 12 млн у 2015 році до 15 млн у 2024 році. Проте ці цифри, ймовірно, занижені, адже значна частка пересувань має неформальний характер, відбуваючись поза межами офіційного обліку. У переважній більшості випадків подібні переміщення зумовлені пошуком засобів існування, сезонною зайнятістю та прагненням

до соціально-економічної стабільності у більш розвинених регіонах, насамперед у міських агломераціях, які виступають локомотивами регіонального розвитку (рис. 1.) [4].

Зростання неформальної трудової міграції в Африці нерозривно пов'язане з глибинними структурними проблемами континенту. Низький рівень індустріалізації, обмежені можливості працевлаштування, низька продуктивність праці в аграрному секторі та поширена тіньова економіка створюють середовище, у якому трудова мобільність стає не вибором, а необхідністю. Дані засвідчують, що майже половина африканців розглядає можливість еміграції як спосіб покращення життєвих умов – це суттєве зростання порівняно з показниками 2016–2018 років. Ця тенденція пояснюється як демографічним вибухом (населення континенту може зрости на 70 % до 2050 року, досягнувши 2,4 млрд осіб), так і нездатністю держав забезпечити достатню кількість робочих місць для зростаючої молодіжної когорти [6].

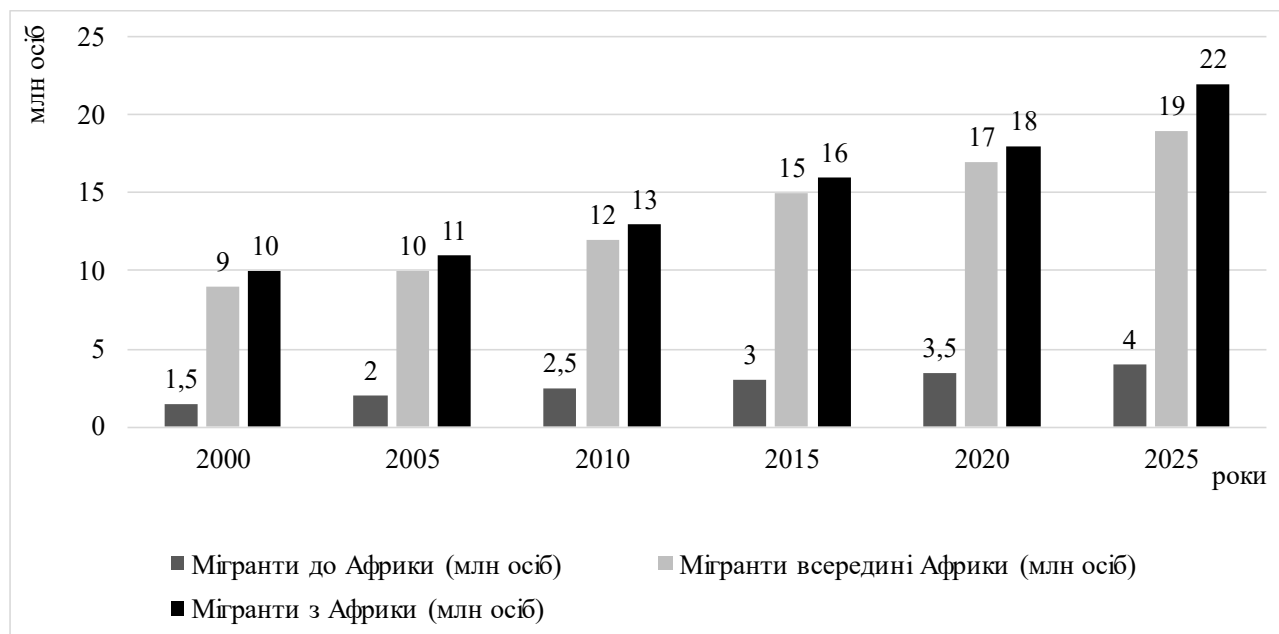

Рис. 1. Міграція в межах та за межі Африки, 2000–2025 рр. (млн осіб)

Отже, демографічний тиск, поєднаний із соціально-економічними диспропорціями, виступає рушійною силою міграційних процесів і

водночас формує міжрегіональні контрасти у міграційній динаміці.

Таблиця 1

Міжрегіональна та внутрішньорегіональна міграція в Африці за 2024 рік (%) [12]

Регіон Африканського континенту	Східна Африка	Центральна Африка	Північна Африка	Південна Африка	Західна Африка
Східна Африка	60,51	5,3	16,73	17,38	0,08
Центральна Африка	37,9	47,59	4,38	5,68	4,44
Північна Африка	46	26,7	23,02	0,8	4,12
Південна Африка	15,12	1,66	0,27	82,47	0,48
Західна Африка	0,24	7,32	0,61	0,74	91,1

У країнах Західної і Центральної Африки близько 70 % усіх переміщень населення припадає на трудову міграцію, як тимчасову, так і сезонну чи постійну. Економічні «магніти» регіону: Кот-д'Івуар, Гана, Нігерія приваблюють значні потоки робітників із сусідніх країн. Лише Кот-д'Івуар приймає понад 8 млн мігрантів із Буркіна-Фасо, понад 400 тис. із Малі та понад 100 тисяч ще з Гвінеї. Такі потоки формуються під впливом як економічних чинників (вищий рівень доходів, ширші можливості зайнятості, урбанізація), так і екологічних (виснаження природних ресурсів, деградація земель, кліматичні зміни) [8]. Водночас слабкість інституційного управління та обмежена підзвітність влади призводять до втрати економічних можливостей, посилюючи соціальну нерівність і зростання тіньових секторів. Зокрема,

незаконний, нерегульований і незареєстрований промисел коштує країнам регіону приблизно 0,26 % ВВП, що призводить до втрати десятків тисяч робочих місць та зниження доходів серед найбідніших верств населення (рис. 2.) [13].

Міжрегіональні потоки на континенті формуються насамперед під впливом економічної асиметрії між ринками праці, різниці в рівнях заробітків і темпах урбанізації, що зумовлює стійкі напрями переміщень із Західної Африки до Південної Африки, зі Східної Африки та Африканського Рогу до Південної Африки, а також із Центральної Африки до Південної та Західної Африки, де зосереджені більш диверсифіковані промислові кластери, розвинені логістичні коридори й більша місткість формального та неформального сегментів зайнятості.

Рис. 2. Карта міграційних потоків в Африці станом на 01.01.2024 року [12]

Водночас специфіка Півночі Африки полягає в орієнтації зовнішньої міграції переважно за межі континенту, що пояснюється історично сформованими колоніальними та діаспорними зв'язками, географічною близькістю до Південної Європи й наявністю розгалужених мереж працевлаштування в країнах ЄС та державах Перської затоки, куди прямує

більшість північноафриканських мігрантів у пошуках вищих доходів і стабільнішого інституційного середовища [7].

Паралельно зростає масштаб внутрішньо-регіональної мобільності в межах визнаних Африканським Союзом регіональних економічних співтовариств, оскільки просторову близькість країн-партнерів підсилюють політи-

ки вільного руху людей, спрощення прикордонних процедур, поширення двосторонніх угод про працю та взаємне визнання кваліфі-

кацій, що знижує транзакційні витрати міграції та сприяє швидкому реагуванню домогосподарств на шоки попиту на працю.

Таблиця 2

Частки міжнародних мігрантів у межах регіонів та між регіонами Африки, 2024 рік (у %) [11, 12]

Походження	АМС	CEN-SAD	КОМЕСА	ЕАС	ЕЦКА	ЕКОВАС	IGAD	САДК
Арабський Магрибський Союз (АМС)	18,2	42,8	6,1	0,2	1	30,7	0,6	1,4
Спільний ринок Сходу і Півдня Африки (CEN-SAD)	1,9	35,6	13,4	5,9	6,5	24,8	12,7	2
Ринкове співтовариство Східної і Південної Африки (КОМЕСА)	0,5	9,7	32,7	28,9	24,1	0,6	34,2	23,8
Східноафриканське співтовариство (ЕАС)	0	4,2	18,2	25,1	17,2	0	16,1	14,5
Економічне співтовариство країн Центральної Африки (ЕЦКА)	0,2	6,8	7,9	8,7	27,4	3,9	2,9	11,9
Економічне співтовариство країн Західної Африки (ЕКОВАС)	1,1	28,5	0,3	0,2	2,8	48,2	0	0
Міжурядовий орган розвитку (IGAD)	0,7	12,3	24,5	17,3	8,6	0,4	32,5	5,9
Співтовариство розвитку Півдня Африки (САДК)	0,4	2,9	14,8	13,7	21,5	1,2	1	47,8

У Центральній Африці спостерігається більш обмежений внутрішньорегіональний рух, що пояснюється низьким рівнем економічної інтеграції, політичною нестабільністю та нерівномірним розподілом природних ресурсів. На відміну від Західної Африки, де діє ЕКОВАС із політикою свободи пересування для громадян-членів, країни Центральної Африки ще не створили ефективних наднаціональних механізмів для регулювання мобільності. Водночас навіть у межах ЕКОВАС фактична реалізація свободи пересування залишається проблематичною: лише частина населення має офіційні документи, що дозволяють транскордонні переміщення. За оцінками, близько 6 млн осіб нині переміщені всередині простору ЕКОВАС, що демонструє як потенціал, так і виклики регіональної інтеграції. У субрегіоні проживає близько 500 млн осіб, половина з яких діти та підлітки до 15 років і така вікова структура лише підсилює майбутній тиск на ринки праці та соціальні системи, стимулюючи нові хвилі трудової міграції [24].

Східна Африка характеризується поєднанням високої мобільності населення з різноманітністю її причин – від кліматичних ризиків до політичних конфліктів. За оцінками ООН, у регіоні налічується щонайменше 3,6 млн тру-

дових мігрантів, причому їхня кількість постійно зростає на тлі посух, нестачі водних ресурсів і деградації орних земель. Хоча економічний блок Східноафриканського співтовариства (ЕАС) проголошує свободу пересування, а Міжурядовий орган з розвитку (IGAD) ухвалює протоколи щодо мобільності людей і переміщення худоби, нелегальна міграція все ще становить значну частку загального потоку [16, 23]. Багато мігрантів залишають свої країни без належних документів, наражаючись на ризики експлуатації, торгівлі людьми та порушення прав людини (рис. 2.).

Регіональні відмінності у міграційних потоках Африки значною мірою формуються під впливом соціально-економічних, політичних, культурних та екологічних чинників, що зумовлюють різні траєкторії розвитку країн континенту після здобуття незалежності. Показовим прикладом виступає Західна Африка, де поєднання глибоких соціально-економічних диспропорцій, політичної нестабільності та кліматичних ризиків створило передумови для тривалого міграційного кризи, який уже набув системного характеру. Більшість держав, що входять до Економічного співтовариства країн Західної Африки (ЕКОВАС), демонструють вкрай низькі показники людського розвитку: з

15 країн блоку одинадцять (Бенін, Буркіна-Фасо, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау, Ліверія, Малі,

Нігер, Сенегал, Сьєрра-Леоне і Того) належать до групи найменш розвинених країн світу.

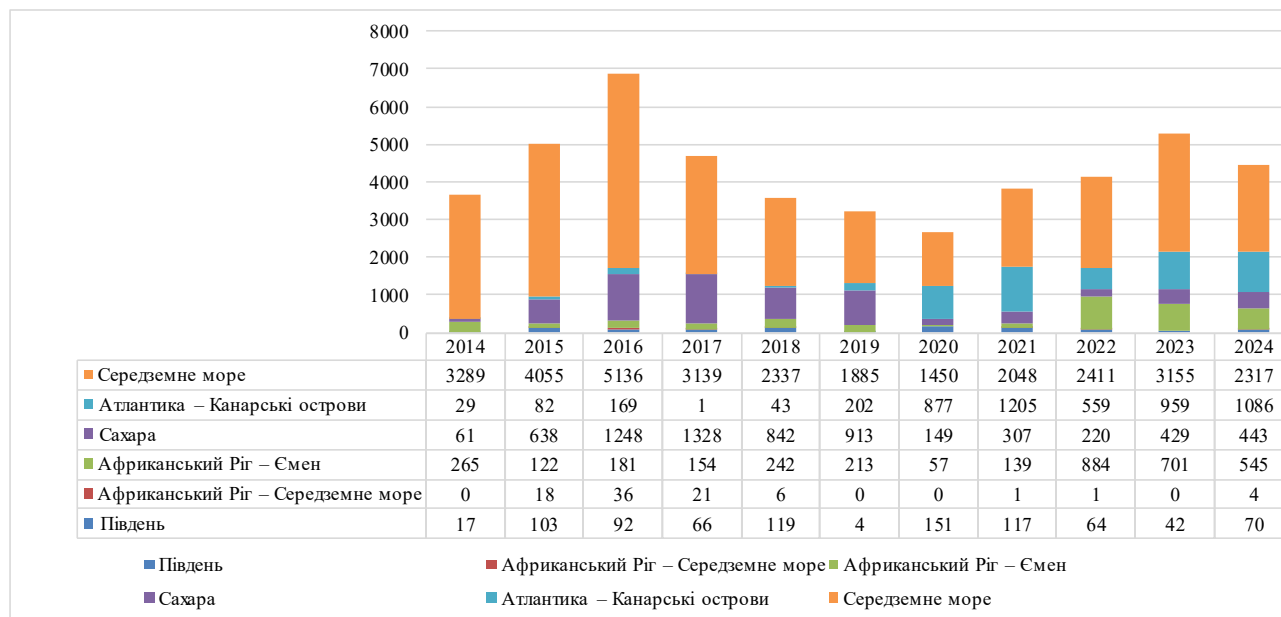

Рис. 3. Рівень загибелі та зникнення мігрантів на основних міграційних маршрутах Африки, 2014–2024 рр. [23]

Подібний стан речей став наслідком не лише колоніальної спадщини, а й сучасних інституційних слабкостей, неефективного держа-

вного управління, нерівного доступу до природних ресурсів і зростання соціальної поляризації між регіонами (табл. 3).

Таблиця 3

Іммігранти та емігранти в країнах ЕКОВАС за 2024 рік (у тис. осіб та у % до загальної чисельності населення) [9]

Країна	Кількість іммігрантів (тис. осіб)	Частка іммігрантів у населенні (%)	Кількість емігрантів (тис. осіб)	Частка емігрантів у населенні (%)
Бенін	415	3,35	720	5,8
Гамбія	н/д	н/д	н/д	н/д
Гана	505	1,56	1060	3,25
Гвінея	130	0,95	575	4,25
Гвінея-Бісау	19,5	0,93	115	5,8
Кабо-Верде	16,5	2,9	195	34,1
Кот-д'Івуар	2730	9,85	1150	4,2
Ліверія	92	1,78	245	4,7
Нігерія	1380	0,65	1850	0,85
Сенегал	290	1,66	725	4,2
Сьєрра-Леоне	56	0,7	160	1,95
Того	295	3,42	565	6,65
Разом по ЕКОВАС	5929	2,52	7360	6,89

Починаючи з 1990-х років, країни Західної Африки переживають затяжну низку політичних потрясінь, від громадянських війн і військових переворотів до екологічних катастроф, які призвели до масових переміщень населення як усередині регіону, так і за його межі. Одна з першопричинних детермінат міграційних процесів є процес зміни клімату, що спричинила масштабне опустелювання і деградацію земель. Просування пустелі Сахара на пів-

день посилює продовольчу нестабільність і дефіцит води, особливо у країнах Сахельської зони: Малі, Нігері, Буркіна-Фасо, Нігерії та Сенегалі. Унаслідок таких процесів тисячі селян втрачають можливість обробляти землю, а отже і головне джерело існування, що змушує їх мігрувати у пошуках роботи, їжі та води [20, с. 485-486].

Міграційна динаміка у Західній Африці також тісно пов'язана з конфліктами між кочо-

вими скотарями та осілими громадами, що зумовлюються боротьбою за ресурси. Так, у 2018 році масова міграція фульбських пастухів на південь Нігерії спровокувала земельні суперечки, які посилили релігійно-етнічну поляризацію між мусульманською північчю та християнським півднем країни. З огляду на це, соціальна напруга й політична фрагментація виступають не лише наслідком, а й каталізатором міграційних процесів, коли деградація умов життя породжує конфлікти, а конфлікти, своєю чергою, стимулюють нові хвилі переміщення населення.

За даними [12], у період із 1997 по 2023 рік у регіоні відбулося понад 22 тисячі насильницьких інцидентів, від бойових зіткнень до терактів, унаслідок яких загинуло понад 100 тис. осіб. Приблизно половина цих конфліктів і понад 70 % жертв припадають на Нігерію, яка залишається найбільш конфліктогенним осередком континенту. Саме тут, а також у сусідніх державах Малі, Нігері, Буркіна-Фасо активно діють екстремістські угруповання, серед яких «Боко Харам», «Аль-Каїда в країнах Ісламського Магрибу», Ісламський фронт визволення та інші, що контролюють великі території й фактично виконують функції паралельних державних структур. Поширення ісламістського екстремізму стало можливим завдяки інституційній слабкості держав, частим військовим переворотам і деградації політичних систем. Лише за півтора року з серпня 2020-го до січня 2022-го у Малі, Гвінеї та Буркіна-Фасо сталися перевороти, причому в Малі зростання двократне. Часті насильницькі зміни влади ще більше

дестабілізують економік країн Африки, підривають довіру до державних інститутів і створили сприятливі умови для поширення збройних угруповань, що підживлюють масові переміщення населення як усередині держав, так і за їхні межі. За даними Міжнародної організації з міграції, у 2024 році в регіоні проживало понад 7,5 млн міжнародних мігрантів, із яких понад 92 % — уродженці цього ж регіону, тобто міграція має переважно внутрішньоафриканський характер. Найбільші міграційні потоки фіксуються у Кот-д'Івуарі (2,6 млн мігрантів), Нігерії (1,3 млн), Буркіна-Фасо (723 тис.), Малі (485 тис.), Гані (476 тис.) і Нігері (350 тис.). При цьому понад третину всіх міжнародних мігрантів у регіоні становлять найбільш уразливі категорії населення — біженці, шукачі притулку та особи без громадянства. Міграційні потоки формуються трьома основними морсько-наземними напрямками [11, 18]:

1) Західноафриканський маршрут, який веде до Канарських островів і бере початок у Мавританії, Сенегалі, Гамбії, Гвінеї-Бісау та Гвінеї;

2). Західно-Середземноморський маршрут, що поєднує Малі, Нігер, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар і Мавританію з Європою через Гібралтарську протоку;

3). Центральні-Середземноморський маршрут, який проходить через Малі й Нігер до Лівії, а звідти — до Італії та інших країн Південної Європи. Цей шлях особливо популярний серед біженців із Нігерії та суміжних країн (табл. 4).

Таблиця 4

Біженці, шукачі притулку та внутрішньо переміщені особи у країнах Західної Африки, 2024 рік (оцінка; тис. осіб) [25]

Країна Африки	Біженці в країні	Шукачі притулку в країні	Біженці з країни	Шукачі притулку з країни	ВПО
Нігерія	95,2	1,8	432,6	95,1	3656,1
Буркіна-Фасо	31	8,2	25,2	6	2244,6
Нігер	333,8	18,2	60,8	4,1	311,9
Малі	60,6	0,9	198,1	26,2	413,1
Мавританія	131,2	5,1	39,7	9,1	0
Сенегал	12,4	0,3	14,4	19,7	0
Того	11	0,7	7,7	2,9	0
Гана	7,4	1,7	15,5	9,9	0
Кот-д'Івуар	5,9	0,2	30,8	22,9	0
Ліберія	3,5	1,5	5,6	3,2	0,1
Гамбія	4,6	0,2	11,8	5,3	0
Гвінея	4,6	0,1	37,4	26,2	0,1
Бенін	1,9	0,6	0,7	1,5	0
Гвінея-Бісау	1,9	0	2,1	2,6	0
Сьєрра-Леоне	0,3	0	7,3	6	0
Кабо-Верде	0	0	0	0,3	0
Разом 2024 (оцінка)	705,3	39,5	889,7	241	6625,9

Крім міжнародних напрямів, у регіоні існує розгалужена система внутрішньорегіональних міграційних коридорів. Найбільш завантажені з них розташовані уздовж західноафриканського узбережжя (Абіджан – Аккра – Ломе – Порто-Ново – Лагос – Абуджа) та в напрямку Дакар – Бамако – Уагадугу – Ніамей – Агадес. Траєкторії забезпечують не лише трудову мобільність, а й транзит біженців, які шукають безпечніші території. Саме тому Нігер, Малі, Мавританія та Нігерія перетворилися на своєрідні «міграційні буфери», де накопичується більшість переміщених осіб. У 2024 році на чотири держави – Нігер, Малі, Мавританію та Нігерію припало понад 90 % із 653,9 тисячі зареєстрованих біженців і шукачів притулку в регіоні. Найбільше з них — у Нігері (306,8 тис.), який прийняв переселенців переважно з Нігерії (66 %), Малі (20 %) та інших країн. Мавританія розмістила 118,7 тис. осіб, переважно з Малі та Західної Сахари. У Малі перебуває 53,5 тис. біженців, більшість із яких прибули з Буркіна-Фасо, Мавританії та Нігеру. Натомість у Нігерії зареєстровано 84,4 тис. біженців — головню з Камеруну.

Однак найсерйознішою проблемою є внутрішнє переміщення населення. У 2024 році кількість внутрішньо переміщених осіб у регіоні перевищила 5,6 млн – у 8,5 рази більше, ніж кількість біженців. Переважна більшість із них зосереджена у чотирьох країнах: Нігерії (понад 3,1 млн осіб), Буркіна-Фасо (1,9 млн), Малі та Мавританії. Внутрішня міграція часто стає попередньою фазою міжнародної: у разі подальшого погіршення безпекової чи економічної ситуації ці люди можуть стати біженцями, що створило додаткове навантаження на приймаючі країни [17, с. 85].

Окрему проблему становить відсутність громадянства, яка перетворилася на важливий соціально-економічний фактор у Кот-д'Івуарі. Тут проживає понад 1,6 млн осіб без громадянства і здебільшого нащадки мігрантів із Буркіна-Фасо, зайняті на какао-плантаціях. Обмежувальна міграційна політика держави, заснована на складних процедурах натуралізації та дискримінаційних нормах, унеможливує повноцінну інтеграцію цих людей у суспільство, сприяючи збереженню соціальної маргіналізації. Усе це створює високий тиск на соціальну інфраструктуру, системи охорони здоров'я, освіти та працевлаштування.

У регіоні простежується чотири основні міграційні коридори, які відображають як історичні, так і сучасні соціально-економічні зв'язки. Ріг Африки (Horn of Africa Corridor) – це на-

прямок внутрішньорегіональної мобільності між Ефіопією, Сомалі, Джибуті та Суданом. Східний коридор орієнтований на переміщення робочої сили до країн Аравійського півострова, насамперед Саудівської Аравії; Південний коридор веде до Південної Африки, куди мігрують мешканці прибережних держав уздовж Індійського океану. Північний коридор спрямований до Північної Африки, виступаючи транзитним шляхом до Європи. Кожен із цих напрямів формує власні соціально-економічні патерни, де поєднуються фактори виживання, можливості зайнятості, регіональні нерівності та кліматичні ризики [23].

Міграційні процеси в субрегіоні Африканського Рогу становлять високодинамічне та багаторівневе соціально-економічне явище, детерміноване поєднанням демографічних, екологічних, інституційних і культурних чинників, які визначають не лише просторові траєкторії, а й структурні моделі переміщення населення. Домінуючою формою мобільності є циркулярна, короткострокова або сезонна міграція, орієнтована на тимчасову зайнятість у низькопродуктивних секторах — сільському господарстві, будівництві та малій торгівлі. Формування таких міграційних циклів зумовлене стійкими соціальними зв'язками між локальними громадами, передусім ефіопськими, та їхніми діаспорами за кордоном, що забезпечує функціонування розгалужених мереж економічної підтримки.

Ключовими каталізаторами міграційної активності виступають дефіцит земельних ресурсів, хронічно високий рівень безробіття, структурна бідність і зростання інтенсивності кліматичних стресорів, які призводять до втрати засобів існування у сільських районах та стимулюють пошук альтернативних можливостей у межах або поза межами субрегіону.

Історично усталений міграційний маршрут між Африканським Рогом і країнами Аравійського півострова залишається одним із найбільш інтенсивних глобальних напрямів, проте сучасні умови характеризуються значним підвищенням ризиковості переміщень, від нестачі продовольства й водних ресурсів до поширення насильства, торгівлі людьми та смертності під час морських переходів. Сукупність цих чинників засвідчує залежність до 90% міграційних потоків Східної Африки від зазначеного вектора, що відображає критичний вплив соціально-економічної депривації на поведінкові стратегії домогосподарств.

Північний міграційний коридор, який традиційно забезпечував переміщення між Схід-

ною Африкою, Суданом і державами Північної Африки, нині функціонує на мінімальному рівні інтенсивності через руйнування інституційної спроможності Судану внаслідок конфлікту 2023 року. Сучасні міграційні патерни демонструють зростання залежності внутрішньорегіональної мобільності від політичної стабільності, доступності ринків праці та рівня безпечних загроз.

Південний міграційний маршрут охоплює приблизно 7–8 % міграційних потоків субрегіону, причому 76% переміщень спрямовуються до Кенії як провідного центру економічної активності, тоді як лише близько 21 % мігрантів прямують до Південної Африки. Країни транзиту – Кенія, Танзанія, Малаві, Мозамбік, Замбія та Зімбабве і виконують одночасно роль регіональних посередників і зон, найбільш уразливих до нерегулярної міграції, затримань та порушень прав людини. Структуру мігрантів формують переважно громадяни Ефіопії (приблизно 85 %) та Сомалі (14 %), здебільшого молоді чоловіки, які зазнають комплексного впливу демографічного зростання, деградації земельних ресурсів і зниження аграрної продуктивності.

У південній частині континенту соціально-економічні фактори також визначають характер і масштаби переміщення населення. Південноафриканський регіон, об'єднаний у Співтовариство розвитку Півдня Африки (САДК), характеризується переважно трудовою міграцією між країнами-членами. Основний потік спрямований до Південної Африки, як найбільшої економіки континенту, де мігранти становлять близько 9 % робочої сили (приблизно 1,4 млн осіб). За даними перепису, 84 % міжнародних мігрантів у Південній Африці прибувають саме з держав САДК, серед яких домінують Зімбабве (48,5 %), Мозамбік (20 %), Лесото (11 %) та Малаві (10 %). Соціально-економічна привабливість Південної Африки пояснюється не лише вищими доходами, а й розвиненою інфраструктурою, більшими можливостями працевлаштування та відносною політичною стабільністю. Водночас кліматичні фактори залишаються потужним катализатором міграції: посуха, викликана явищем Ель-Ніньйо у 2024 році, вразила значну частину регіону, спричинивши зростання безробіття, інфляції на продукти харчування та поглиблення продовольчої нестабільності. У таких умовах тимчасова трудова міграція до Південної Африки стає для багатьох єдиною стратегією виживання [21].

Зменшення можливостей для виїзду за ме-

жі континенту, посилення прикордонного контролю та глобальні обмеження міграційної політики зумовлюють потребу у внутрішньоафриканських політичних інноваціях, спрямованих на покращення відповідності між попитом і пропозицією робочої сили. Африканські уряди дедалі більше усвідомлюють, що інтеграція ринків праці може стати ключовим інструментом зменшення нерівності та соціального напруження. Зокрема, Гана стала п'ятою країною континенту, яка запровадила безвізовий режим для всіх громадян Африки, підтримуючи цілі Африканського Союзу щодо забезпечення вільного пересування людей. Паралельно Африканський банк розвитку та Світовий банк започаткували ініціативу «Місія 300», що має на меті до 2030 року забезпечити електроенергією 300 млн осіб, які нині не мають доступу до енергопостачання, створюючи нові робочі місця та стимулюючи розвиток місцевих економік [1].

Отже, міграційні процеси в Африці не обмежуються виключно реакцією на соціально-економічні виклики, а репрезентують системну асиметрію та дефіцит інклюзивних стратегій розвитку. Аналіз цих явищ уможливорює формулювання висновку про те, що саме сукупність соціально-економічних і політичних детермінант, зокрема, високий рівень депривації, демографічна експансія, дефіцит зайнятості, радикалізація суспільних настроїв, екологічні загрози та інституційна фрагільність держав утворює специфіку регіональної диференціації міграційних потоків.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Було визначено, що регіональна диференціація міграційних процесів на африканському континенті детермінується передусім територіальною асиметрією соціально-економічного розвитку, за якої диспаритет у рівнях доходів, продуктивності праці, галузевій структурі зайнятості та динаміці урбанізаційних процесів генерує стійкі «центри тяжіння» у промислово та інфраструктурно модернізованих ареалах Західної, Південної та Північної Африки. Водночас превалює внутрішньоконтинентальна переважно трудова мобільність, що реалізується у сезонних і циркулярних формах, а її інтенсифікація додатково стимулюється демографічним тиском молодих вікових груп, подорожчанням життєзабезпечення та деградацією кліматичної резильєнтності аграрних екосистем.

Було визначено, що інституційна спроможність і конфігурація регіональної архітектури управління мобільністю – від режимів вільного

пересування та взаємного визнання професійних кваліфікацій до механізмів портабельності соціальних внесків і конституюють провідні детермінанти траєкторії, правового статусу та ризикових експозицій мігрантів. Розвинені інституційні рамки ЕКОВАС, САДК, КОМЕСА та IGAD корелюють із вищою часткою внутрішньорегіональних потоків і меншою часткою небезпечних транзитів, тоді як інституційна особливість держави, поширення насильницьких конфліктів і рестрикції щодо документованої мобільності в окремих субрегіонах каталізують зростання нерегулярних переміщень, сегментацію ринків праці та формування транзитних зон із критичним навантаженням на соціальну інфраструктуру міст-реципієнтів.

Ефективна стратегія редукції дисбалансів міграційних потоків у межах континенту має ґрунтуватися на синергії трьох взаємопідсилю-

вальних векторів: акселерації створення продуктивної зайнятості через регіональні виробничі ланцюги вартості та інвестиції в міські агломерації другого рівня; підвищенні кліматичної резильєнтності сільських економік (іригаційні системи, енергетична доступність, охорона земельних ресурсів) з метою мінімізації «примусової» мобільності; інституційному зміцненні режимів мобільності (легальні канали трудової міграції, захист прав, портабельність соціальних гарантій і вдосконалені системи даних). Обґрунтовано, що реалізація цих векторів у сукупності редукує регіональні асиметрії, трансформує циркулярні переміщення у керовані формати та конвертує міграцію з реактивної відповіді на кризу в інструмент довгострокового соціально-економічного розвитку.

Література:

1. Глобальні трансформації трудових ресурсів: міграційний дискурс. Монографія / Калініна С. П., Ланська С. П., Подунай В. В., Воскобойник В. В.; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора С. П. Калініної. Вінниця : ТВОРИ, 2025. 220 с.
2. Козуб В. О., Галуха Л. Ю., Луців Р. С. Аналіз взаємозв'язку між міграцією та процесами глобалізації у світовій економіці та суспільстві: прогноз тенденцій. «Академічні Візії». 2024. Вип. 30. С. 1-12. DOI: 10.5281/zenodo.11075068.
3. Кухта В. В. Вимушена міграція в країнах тропічної Африки та її вплив на політичну ситуацію в регіоні. «Регіональні студії». 2024. № 39. С. 16-29. DOI: 10.32782/2663-6170/2024.39.16.
4. Македон В. В. Оцінка процесів та макроекономічних наслідків міжнародної трудової міграції в умовах глобальної економіки. Економіка та суспільство. 2022. Випуск 35. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-6>
5. Шиманська К. В. Міграційна політика Співтовариства розвитку Півдня Африки (SADC). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2017. № 25. Ч. 1. С. 43-48. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_25/1/11.pdf
6. Abdel Jelil M., Adhikari S., Do Q-T., Kaila H., Marzo F., Nsababera O., Seshan G., Shrestha M. *Migration: Africa's Untapped Potential*. Washington, DC: World Bank. 2025. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/3ff10723-6af0-494c-bdd6-208251fe341f/content>
7. Africa Research Bulletin: Economic, Financial and Technical Series. "Continental Developments – Migration." First published: 07 April 2025. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6346.2025.12031.x>
8. Conte B. Climate change and migration: the case of Africa. BSE Working Paper 1411. October 2023 (Revised April 2024). URL: https://bse.eu/sites/default/files/working_paper_pdfs/1411_0.pdf
9. Economic Community of West African States (ECOWAS). 2025. *Labour Migration Strategy and Action Plan (2025–2035)*. Abuja: ECOWAS. URL: <https://au.int/en/documents/20250515/ecowas-labour-migration-strategy-and-action-plan-2025-2035>
10. Hagen-Zanker J., Carling J., Caso N., Rubio M. G. The multi-level determinants of international migration aspirations in 25 communities in Africa, Asia and the Middle East. *World Development*. 2025. Vol. 185. Art. 106774. DOI: 10.1016/j.worlddev.2024.106774.
11. Hirsch A. *South Africa Country Study: Migration Trends, Policy, Implementation, and Outcomes*. New South Institute. January 2024. URL: <https://nsi.org.za/wp-content/uploads/2024/01/South-Africa-Country-Study-%E2%80%93-Migration-trends-02-12-2023-V5.pdf>
12. International Centre for Migration Policy Development (ICMPD). *Migration Outlook 2025: Ten Migration Issues to Look Out for in 2025*. Vienna: ICMPD. January 2025. URL: <https://www.icmpd.org/file/download/63373/file/ICMPD%2520Migration%2520Outlook%25202025.pdf>
13. Isife E. E., Ndubisi E. J. O. African Migration and the Global Future: A Phenomenological Consideration. *Journal of African Studies and Sustainable Development*. 2024. Vol. 7. No. 4. URL: <https://acjool.org/index.php/proceedings/article/view/5934>
14. Kanga D., Loko B., Agou G., Kpodar K. Intra-African Migration: Exploring the Role of Human Development, Institutions, and Climate Shocks. IMF Working Paper WP/24/97. African Department, International Monetary Fund. May 2024. URL: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WP/2024/English/wpica2024097-print-pdf.ashx>
15. Kwanhi T., Modiba F. S., Mago S., Matindike S., Damiyano D. Conceptualizing climate-induced migration in Africa. *Environmental Development*. 2024. Art. 101049. DOI: 10.1016/j.envdev.2024.101049.
16. Makedon V., Politykin M., Hromyak S., Novosad I., Doronina I. The Role of Renewable Energy in Advancing SDG 7: Ensuring Clean and Affordable Energy. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2025. Vol. 8. No 2. pp. 485-505. DOI: 10.33002/nr2581.6853.080223.
17. Madondo E., Dhobha H. Harnessing migration for sustainable development in Africa: challenges and opportunities. *International Journal of Research in Business and Social Science (2147-4478)*. 2025. Vol. 14. No. 1. P. 80-88. DOI: 10.20525/ijrbs.v14i1.3770.
18. Megersa H., Tafesse T. Patterns of inter-state irregular migration in Africa: insights from Ethiopian migrants to the Republic of

- South Africa. *Frontiers in Human Dynamics*. 2024. Vol. 6. DOI: 10.3389/fhumd.2024.1249805
19. Mudungwe P. Migration Governance in Africa: Challenges and Opportunities. *African Human Mobility Review (AHMR)*. 2025. Vol. 11, No. 1 (January-April). P. 13-40. DOI: 10.14426/ahmr.v11i1.2654.
20. Okunade S. K. Addressing irregular migration into South Africa: Paradiplomatic efforts of subnational governments in the Limpopo Province. *South African Journal of International Affairs*. 2024. Vol. 31. No. 4. P. 475-495. DOI: 10.1080/10220461.2025.2480783.
21. Schürmann A., Teucher M., Kleemann J., Inkoom J. N., Nyarko B. K., Okhimamhe A. A., Conrad C. Spatial assessment of current and future migration in response to climate risks in Ghana and Nigeria. *Frontiers in Climate*. 2025. Vol. 7. <https://doi.org/10.3389/fclim.2025.1516045>
22. Semri H., Yahyaoui M., Jobayr S., Elkartite Y. Re-Think Migration in Africa: The Current Geopolitical Challenges of Migration. *International Journal of Social Science Research and Review*. 2024. Vol. 7. No. 5. P. 115-133. DOI: 10.47814/ijssr.v7i5.2120.
23. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). *Global Trends Report 2024: Forced Displacement in 2024*. Geneva: UNHCR. 2025. URL: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/2025-06/global-trends-report-2024.pdf>
24. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). *Global Report on Trafficking in Persons 2024: Chapter 2*. Vienna: UNODC. 2024. URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2024/GLOTIP2024_Chapter_2.pdf
25. Williams W. African Migration Trends to Watch in 2025. *Africa Center for Strategic Studies* (Spotlight). 3 February 2025. URL: <https://africacenter.org/spotlight/migration-trends-2025/>

References:

1. Hlobalni transformatsii trudoresurnoho zabezpechennia: mihratsiinyi dyskurs. Monohrafiia / Kalinina S. P., Lanska S. P., Podunai V. V., Voskoboinyk V. V.; za zah. red. d-ra ekon. nauk, profesora S. P. Kalininoi. Vinnytsia: TVORY, 2025. 220 s.
2. Kozub V. O., Haluha L. Yu., Lutsiv R. S. Analiz vzaiemozviazku mizh mihratsiieiu u svitovii ekonomitsi ta suspilstvi: prohnoz tendentsii. «Akademichni Viziti». 2024. Vyp. 30. S. 1-12. DOI: 10.5281/zenodo.11075068.
3. Kukhta V. V. Vymushena mihratsiia v krainakh tropichnoi Afryky ta yii vplyv na politychnu sytuatsiiu v rehioni. «Rehionalni studii». 2024. № 39. S. 16-29. DOI: 10.32782/2663-6170/2024.39.16.
4. Makedon V. V. Otsinka protsesiv ta makroekonomichnykh naslidkiv mizhnarodnoi trudovoi mihratsii v umovakh hlobalnoi ekonomiky. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. Vypusk 35. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-6>
5. Shymanska K. V. Mihratsiina polityka Spivtovarystva rozvytku Pivdnia Afryky (SADC). *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Serii: Ekonomichni nauky. 2017. № 25. Ch. 1. S. 43-48. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_25/1/11.pdf
6. Abdel Jelil M., Adhikari S., Do Q-T., Kaila H., Marzo F., Nsababera O., Seshan G., Shrestha M. *Migration: Africa's Untapped Potential*. Washington, DC: World Bank. 2025. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/3ff10723-6af0-494c-bdd6-208251fe341f/content>
7. Africa Research Bulletin: Economic, Financial and Technical Series. "Continental Developments – Migration." First published: 07 April 2025. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6346.2025.12031.x>
8. Conte B. Climate change and migration: the case of Africa. BSE Working Paper 1411. October 2023 (Revised April 2024). URL: https://bse.eu/sites/default/files/working_paper_pdfs/1411_0.pdf
9. Economic Community of West African States (ECOWAS). 2025. *Labour Migration Strategy and Action Plan (2025-2035)*. Abuja: ECOWAS. URL: <https://au.int/en/documents/20250515/ecowas-labour-migration-strategy-and-action-plan-2025-2035>
10. Hagen-Zanker J., Carling J., Caso N., Rubio M. G. The multi-level determinants of international migration aspirations in 25 communities in Africa, Asia and the Middle East. *World Development*. 2025. Vol. 185. Art. 106774. DOI: 10.1016/j.worlddev.2024.106774.
11. Hirsch A. *South Africa Country Study: Migration Trends, Policy, Implementation, and Outcomes*. New South Institute. January 2024. URL: <https://nsi.org.za/wp-content/uploads/2024/01/South-Africa-Country-Study-%E2%80%93-Migration-trends-02-12-2023-V5.pdf>
12. International Centre for Migration Policy Development (ICMPD). *Migration Outlook 2025: Ten Migration Issues to Look Out for in 2025*. Vienna: ICMPD. January 2025. URL: <https://www.icmpd.org/file/download/63373/file/ICMPD%2520Migration%2520Outlook%25202025.pdf>
13. Isife E. E., Ndubisi E. J. O. African Migration and the Global Future: A Phenomenological Consideration. *Journal of African Studies and Sustainable Development*. 2024. Vol. 7. No. 4. URL: <https://acjol.org/index.php/proceedings/article/view/5934>
14. Kanga D., Loko B., Agou G., Kpodar K. Intra-African Migration: Exploring the Role of Human Development, Institutions, and Climate Shocks. IMF Working Paper WP/24/97. African Department, International Monetary Fund. May 2024. URL: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WP/2024/English/wpica2024097-print-pdf.ashx>
15. Kwanhi T., Modiba F. S., Mago S., Matindike S., Damiyano D. Conceptualizing climate-induced migration in Africa. *Environmental Development*. 2024. Art. 101049. DOI: 10.1016/j.envdev.2024.101049.
16. Makedon V., Politykin M., Hromyak S., Novosad I., Doronina I. The Role of Renewable Energy in Advancing SDG 7: Ensuring Clean and Affordable Energy. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2025. Vol. 8. No 2. pp. 485-505. DOI: 10.33002/nr2581.6853.080223.
17. Madondo E., Dhojha H. Harnessing migration for sustainable development in Africa: challenges and opportunities. *International Journal of Research in Business and Social Science (2147-4478)*. 2025. Vol. 14. No. 1. P. 80-88. DOI: 10.20525/ijrbs.v14i1.3770.
18. Megersa H., Tafesse T. Patterns of inter-state irregular migration in Africa: insights from Ethiopian migrants to the Republic of South Africa. *Frontiers in Human Dynamics*. 2024. Vol. 6. DOI: 10.3389/fhumd.2024.1249805
19. Mudungwe P. Migration Governance in Africa: Challenges and Opportunities. *African Human Mobility Review (AHMR)*. 2025. Vol. 11, No. 1 (January-April). P. 13-40. DOI: 10.14426/ahmr.v11i1.2654.
20. Okunade S. K. Addressing irregular migration into South Africa: Paradiplomatic efforts of subnational governments in the Limpopo Province. *South African Journal of International Affairs*. 2024. Vol. 31. No. 4. P. 475-495. DOI: 10.1080/10220461.2025.2480783.
21. Schürmann A., Teucher M., Kleemann J., Inkoom J. N., Nyarko B. K., Okhimamhe A. A., Conrad C. Spatial assessment of current and future migration in response to climate risks in Ghana and Nigeria. *Frontiers in Climate*. 2025. Vol. 7. <https://doi.org/10.3389/fclim.2025.1516045>
22. Semri H., Yahyaoui M., Jobayr S., Elkartite Y. Re-Think Migration in Africa: The Current Geopolitical Challenges of Migration. *International Journal of Social Science Research and Review*. 2024. Vol. 7. No. 5. P. 115-133. DOI: 10.47814/ijssr.v7i5.2120.
23. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). *Global Trends Report 2024: Forced Displacement in 2024*. Geneva: UNHCR. 2025. URL: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/2025-06/global-trends-report-2024.pdf>
24. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). *Global Report on Trafficking in Persons 2024: Chapter 2*. Vienna: UNODC. 2024. URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2024/GLOTIP2024_Chapter_2.pdf
25. Williams W. African Migration Trends to Watch in 2025. *Africa Center for Strategic Studies* (Spotlight). 3 February 2025. URL: <https://africacenter.org/spotlight/migration-trends-2025/>

Надійшла до редакції 25.10.2025 р.

Прийнята до друку 22.11.2025 р.

Опублікована 29.12.2025 р.